

❑ *Azərbaycan uzun əsrlərdən bəri İslam sivilizasiyasının əsas mərkəzlərindən biri olub və İslam dininin yayılmasında, eyni zamanda, müsəlman intibahının bərqərar olmasında mühüm rol oynayıb. Bütün bunlar Azərbaycan ərazisində ilk vaxtlardan İslam dininin maddi və qeyri-maddi irsinin formalaşmasına zəmin yaradıb. Azərbaycan, eyni zamanda, tolerantlıq mühitinin təşəkkül tapmasına, multikulturalizmin, mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası dialoqun qurulmasına, İslam dəyərlərinin dünyada təbliğinə böyük töhfələr verib. Azərbaycanın İslam aləmində qazandığı nüfuz, 2009-cu ildə Bakı və 2018-ci il üçün Naxçıvan şəhərlərinin “İslam mədəniyyətinin paytaxtı” elan olunmasında öz ifadəsini tapıb. Həmçinin IV İslam Həmrəyliyi Oyunlarının 2017-ci ildə Bakı şəhərində keçirilməsi ilə bağlı qərar ölkəmizin İslam həmrəyliyinə möhkəmləndirilməsi sahəsində növbəti əməli addımlar atması üçün əlverişli şərait yaradıb. Məhz, bu baxımdan da Prezident İlham Əliyevin 2017-ci ilin Azərbaycan Respublikasında “İslam Həmrəyliyi ili” elan edilməsi haqqında imzaladığı sərəncamı xüsusi qeyd etmək lazımdır.*

XXI əsrin əvvəllərində çoxqütblü, mürəkkəb, qarışıq bir dövrdə meydana çıxan hərbi-siyasi problemlər, gərgin iqtisadi böhran vəziyyəti, miqrasiya axınları yeni çağırışlara zərurət doğurub.

Bildiyiniz kimi, Qərb ilə müsəlman Şərqi arasında münasibətlər tarixən öz ziddiyyəti ilə seçilib. Həm İslam dünyasının intibah dövründə, həm də Qərbin inkişafının yüksək mərhələsində işğal, zorla dini qəbul etdirmə, müstəmləkə siyasəti Qərblə müsəlman Şərqi arasında münasibətlər üçün xarakterik olub. Hər iki halda fərqli dinlərin daşıyıcıları arasında qarşıdurmalar yaranıb.

Bununla belə, Qərblə İslam dünyası münasibətlərində fərqli yanaşmaya da diqqət çəkilmişdir. Birincisi, İslam ölkələri coğrafiyasında tarixən mövcud olan xristian icmalarına tolerant münasibət olub. Bunun nəticəsidir ki, xristianlığın beşiyi olan Yaxın Şərqdə xristian icmaları indi də öz mövcudiyyətlərini saxlayırlar. Azərbaycan da daxil olmaqla digər müsəlman ölkələrində də min illərdir xristian dini daşıyıcıları əmin-amanlıq içində yaşamaqdadırlar.

Eyni tolerant yanaşmaya Qərbdə rast gəlmirik. Məlum olduğu kimi, ərəb və türk passionarlığı dövründə Kordova xilafəti və Osmanlı imperiyası zamanında Avropanın müəyyən hissəsi İslam mədəniyyətinin əhatə dairəsinə daxil olub. VIII əsrdə Priney yarımadasına ərəblərin daxil olması ilə XV əsrdək burada İslam dini hakim olub. Əndəlüs torpaqlarında bura gələn müsəlmanlar, İslamı sonradan qəbul edən yerli əhali və xristianlar yanaşı yaşayıblar. Lakin 1492-ci ildə sonuncu müsəlman əyaləti olan Qrenadanın süqutu ilə İspaniyada qeyri-xristianların məhvina yönəlmiş rekonkista siyasəti Qərb sivilizasiyasının tolerant olmadığını bir daha göstərdi. 1610-cu ilədək İspaniyada müsəlmanların yaşayışı-na son qoyuldu. 1492-1610-cu illər arasında müsəlmanların kütləvi qırğını və mühacirəti nəticəsində İspaniyanın əhalisi üç milyon nəfərə qədər azaldı. Müsəlmanlarla bərabər yəhudilərin də İspaniyadan qovulması Qərbin tarixən digər dinlərə qarşı dözümsüzlüyünü bir daha təsdiq etdi.

İspaniyadan başqa Portuqaliya, Cənubi İtaliya, Malta da ərəb işğalı dövründə islamlaşmaya məruz qalıb. Müsəlmanlar bütün bu coğrafiyadan tam sıxışdırılıb. İslamı sonradan qəbul edən əhalini inkvizisiya tonqalı aqibəti gözləyirdi, ərəblər isə ümumiyyətlə bu coğrafiyadan silindilər. Hazırda yalnız Maltada bir neçə minlik müsəlman icması qalmaqdadır.

Səlibçilər üçün müsəlmanlar din düşmənləri idi və onların öldürülməsi şəəfli iş sayılırdı. Doğrudur, həmin dövrün əsas oyunçularından olan xristian tampliyerlərlə müsəlman assasinlər arasında iş birlikləri də tarixə məlumdur. Lakin bu artıq müharibə qanunları idi. Ümumilikdə isə səlib yürüşünün iştirakçıları, Vatikan kilsəsi başda olmaqla onların Avropadakı havadarları müsəlmanlara qarşı tam dözümsüzlük nümayiş etdirirdilər.

Bələliklə, tarixi rakursdan qiymətləndirdikdə Qərbdə İslam dini daşıyıcılarına qarşı tolerantlıq heç vaxt müşahidə olunmayıb. Bu mənada indiki anlama ilə islamofobiya yeni bir hadisə deyil. İslamofobiya termini 1980-ci illərin sonunda ilk dəfə Avropa mətbuatının səhifələrinə yol tapsa da, bu, tarixin müxtəlif vaxtlarında Qərbin müsəlman Şərqinə münasibətində özünü göstərib. Lakin müasir dövrümüzdə şərait

İslam həmrəyliyi birlik, əməkdaşlıq və sülhə çağırış missiyasına xidmət edir

Nizami XUDİYEV,

filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Əməkdar elm xadimi

olduqca fərqlənir. Keçən əsrdə Qərb ölkələrinin ucuz işçi qüvvəsi kimi gətirdiyi müsəlman miqrantlar indi əksər ölkələrdə hadisələrə təsir göstərə biləcək qüvvəyə malikdirlər. Artıq kimlərinə bunu istəyib-istəməyindən asılı olmayaraq İslam Qərbin daxili faktoruna çevrilib və gündən-günə güclənməkdədir.

Demokratiya, insan haqları və azadlıqları kimi günümüzün aktual çağırışları isə Qərbin artıq bir dəfə təcrübədən çıxardığı rekonqista siyasətinə yenidən imkan vermir. Görünür odur ki, indi rekonqistanı islamafobiya əvəz edib. Avropanın bir sıra ölkələrində İslam memarlığına qarşı qadağa, islami həyat tərzinə mənfi münasibət, xüsusilə də təhqirlərlə dolu karikatura qalmaqalı və digər bu kimi hadisələr islamofobiya elementləridir. Lakin İslam dəyərlərinə qarşı bu cür münasibət qlobal və universal dəyərlərin müdafiəçisi kimi çıxış etməyə iddia edən Qərb üçün yaxşı heç nə vəd etmir. Artıq Avropanın bütün ölkələrində müsəlmanlar yaşayırlar. Bu, daha çox miqrantların hesabına-dır. Avropa rəsmiləri uzun müddət güman edirdilər ki, xaricdən yeni gələn və mühacirlər ümumi ansamb-lda əriyəcək və Qərb dəyərlərinin daşıyıcısı olacaqlar. Bunun üçün də məşhur multikulturalizm nəzəriyyəsi ortaya atılmışdı. Lakin hadisələr bunun əksini göstərdi. Avropanın yeni sakinləri milli-dini dəyərlərinə sadıq qalaraq, Avropanın dəyərsizlik çağırışlarına möhkəm ailə dəyərləri ilə cavab verdilər. Nəticədə aparıcı Avropa ölkələrinin rəsmiləri bir-birinin ardınca multikulturalizm siyasətini özünü doğrultmadığını elan etdilər. Bu isə Qərbin özünüküldərdən olma-yanlara qarşı islamofob meyllərində yeni bir mərhələyə təkan verdi. Bu mərhələdə artıq islamofobiyanın əsas hədəfi miqrantların assimilyasiyasına deyil, müsəlman ölkələrin özlərində əhali arasında milli-dini dəyərlərin transformasiyasına yönəlib. Qərb multikulturalizm böhranından çıxış yo-lunu miqrantların dəyərlərinə hörmət etməkdə deyil, miqrantların göldikləri ölkədə dəyərlərin transformasiyasında axtarmağa çalışır. Bu proses isə qlobal miqyasda islamafobiya meylləri ilə müşahidə olunur.

Göründüyü kimi, Avropada multikulturalizm siyasətinin iflasa uğradığının böyan edildiyinin şahidi oluruc. Çünki multikulturalizm həyat tərzidir, assimilyasiya metoduna kimi təbiiq olunması onun mahiyyətini dəyişir. Multikulturalizm müxtəlif mədəniyyətlərin yanaşı yaşamasıdır. Fransanın sabiq prezidenti Sarko-zinin miqrantların dəyərlərini heçə sayan çağırışı ilə buna nail olmaq mümkün deyil. Onun “əgər insan Fransaya gəlsə o, fransız xalqının bir hissəsi olmalıdır, əgər bunu istəmərsə burada ona yer yoxdur. Fransızlar öz dəyərlərinə yenidən baxmaq fikrində deyillər, insanların küçələrdə ibadət etməsini, qızların məktəbə getməsinin qadağan edilməsini, qadın və

kişilərin bərabərliyinə dair dəyərləri itirmək istəmərlər” fikri multikultural dəyərlərlə bir araya sığmır. Məhz deyilənləri nəzərə alaraq dünyada islamofobiya meyllərinin qarşısını almaq və multikulturalizmin, tolerantlığın əyani nümunəsini ortaya qoymaq üçün Azərbaycan dövləti üzərinə məsuliyyətli bir missiya götürüb. Çünki Azərbaycan müxtəlif etnosların və millətlərin, fərqli dinlərə sitayiş edən insanların tarixən dostluq və qardaşlıq şəraitində yaşadığı tolerant ölkədir. Ölkəmizdə ayrı-ayrı etiqad və inanclara malik etnosların min illərlə əmin-amanlıq şəraitində yaşama-sında, etnik mədəni müxtəlifliyin günümüzədək qorunub saxlanmasında Azərbaycan xalqına xas olan huma-nizm və çoxmillətli dəyərlərinin

dini dözümlülük mühiti mötərəqqi tarixi ənənələrdən bəhrələnən milli siyasətin məntiqi nəticəsidir.

Son illər mədəniyyətlər və sivi-lizasiyalararası dialoq istiqamətində keçirilmiş beynəlxalq tədbirlərin coğrafiyasına nəzər salsaq görürük ki, bu sahədə təşəbbüslərin çox böyük əksəriyyəti artıq beynəlxalq aləmdə müxtəlif mədəniyyətlərin qovuşduğu məkan statusu qazanmış Azərbaycan tərəfdən gəlib. Təsədüfi deyildir ki, 2009-cu il oktyabrın 13-dən 15-dək Azərbaycanın uğurla ev sahibliyi etdiyi İslam ölkələri mədəniyyət nazirlərinin konfransı çərçivəsində “Mədəniyyətlərarası dialoq” mövzu-sunda keçirilmiş “dəyirmi masa”da “Bakı prosesi -sivilizasiyalar arasında dialoqa yeni çağırış” adlı rəsmi sənəd

də xalqlar bir-birinin varlığını qəbul etməli, bir-birinə hörmətlə yanaşmalı və müasir dünyanın birgəyaşayış prinsiplərinin məsuliyyətini anlama-lıdırlar. Azərbaycan bu sahədə dünya dövlətlərinə uğurlu model hesab olu-nur. İslamın mənəvi dərkinə əsaslanan dünyəvi dövlət olan Azərbaycan nəinki dini tolerantlıq ənənəsini möhkəmləndirə bilib, hətta onu bir dövlət kimi öz imicinə çevirərək beynəlxalq miqyasda çıxarmağa çalış-maqdadır.

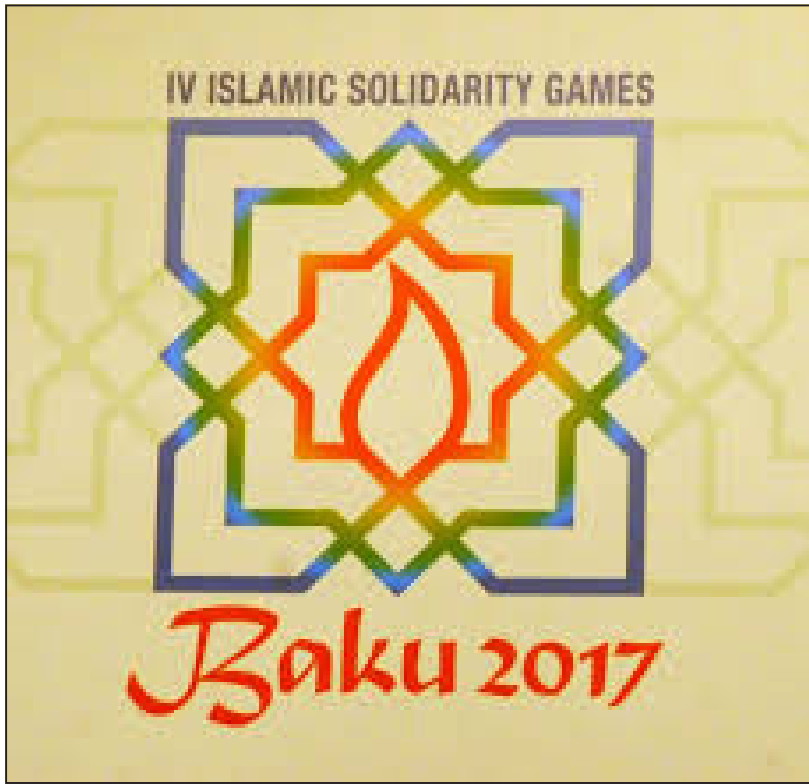
Prezident İlham Əliyev Pakis-tan İslam Respublikasının paytaxtı İslamabadda keçirilən İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının XIII Sammitində çıxışı zamanı bildirib ki, Azərbaycan müsəlman ölkələri arasında həmrəyliyə xüsusi əhəmiyyət

verir: “Azərbaycan 2017-ci ili “İslam Həmrəyliyi ili” elan etmişdir. Mayın 12-22-də Bakı IV İslam Həmrəyliyi Oyunlarına ev sahibliyi edəcəkdir. Bu gün islamofobiya dünyada ən ciddi təhlükələrdən biridir. Biz bu tendensi-yanı qəti şəkildə pisləyirik. İslamı ter-rorla əlaqələndirmək yanlış və qərəzli yanaşmadır. Terroridan ən çox əziyyət çəkən məhz müsəlman dövlətləridir. Biz sülh, mərhəmət, dözümlülük və ədalət dini olan İslamın dəyərlərini təşviqini davam etdirməliyik”.

Elə bu səbəbdəndir ki, Azərbaycan Respublikasının Prezi-denti İlham Əliyevin müasir dövrdə ölkədaxili proseslərdə və qlobal miqyasda dialoq və həmrəyliyi yeni epoxanın əsas çağırışları səviyyəsinə qaldırması xalqların və ölkələrin dinc yanaşı yaşamasına, sabitliyə, inkişafa, qarşılıqlı etimada və birgə əməkdaşlığa nail olmaqla irəli gətməyin mümkünlüyünə və üstünlüklərinə diqqət yönəltmək, inamı qüvvətləndirmək istiqamətində atılmış əhəmiyyətli addımlardır. Bu mənada, əlbəttə ki, Azərbaycan “İslam Həmrəyliyi ili” elan edilməsi ilə dünyada sülhün, barışığın təmin edilməsinə, İslam dininə olan münasibətin dəyişməsinə öz töhfəsini verəcəkdir. Xüsusilə də, Qərb ölkələrində İslam dininin radikal formada diqqətə çatdırıldığı, İslam dünyasına qarşı mənəvi-fiziki hücumların artdığı, İslam dininin terrorla eyniləşdirməyə cəhdlərin edildiği bir vaxtda bu məsələ daha çox diqqət cəlb edir. “İslam həmrəyliyi” ideyasının diqqət mərkəzinə çəkilməsi həm də dünyanın bir çox ölkələrində İslam anlayışına birtərəfli və yanlış münasibət bəslənilməsinə aydınlıq gətirilməsinə çağırışdır. Bu mənada İslamı birmənalı olaraq terrorla əlaqələndirməyin, məqsədli şəkildə islamofobiya meyllərini yaymağın dünyaya sülh yox, qarşıdurma, böhran gətirdiyini diqqət mərkəzinə çəkmək, dialoqa, sülhə, həmrəyliyə, qarşılıqlı etimada çağırmaq mühüm başçı missiyadır. Heç şübhəsiz, Azərbaycan multikulturalizm sahəsində olduğu kimi, İslam həmrəyliyi istiqamətində də öz örnəyini meydana qoyacaqdır.

Azərbaycandan başlanan İslam həmrəyliyi hərəkəti özünü, eyni zamanda, elm və təhsil sahəsində də nümayiş etdirəcək. Çünki, İslam həmrəyliyi məsələsi dəim elmi araşdırmaların mövzusu olub və bu faktor hər zaman aktuallığı qoruyub saxlayıb. Elə XI-XIII əsrlərdə İslam-dakı ədalət, bərabərlik, insanpərvərlik ideyaları və antik mədəniyyətə əlaqə cəmiyyətin ən müxtəlif təbəqələrində özünə yer aldığı üçün Şərq intibah mədəniyyətini yaratmışdı. Müsəlman dünyasının intibahı dövrünün ən böyük əsəri olan “Xəmsə”ni dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi ya-radıb. Məşhur “Xəmsə”yə daxil olan əsərlər yer üzündə İslam sivilizasiya-sının ən mühüm nailiyyətlərindən biri kimi qəbul olunur.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan cəmiyyətində əsrlər boyu bərqərar ol-muş ədalət, bərabərlik, insanpərvərlik, sülh ideyaları islami dəyərlərlə başçı ideyaların sintezi əsasında formalaşıb. Azərbaycanın qədim dövr və orta

əsrlərdə yaşayıb-yaratmış görkəmli ziyalıları İslam mədəniyyətindəki ədalət, humanizm və mənəvi zənginlik ideyalarını cəmiyyətin aparıcı, əsas idealları səviyyəsinə qaldırıb. Nizami Gəncəvi “İsgəndərnamə” əsərində ədalət və bərabərlik üzərində qurula-caq xoşbəxt cəmiyyətin modelini də təqdim edib.

İslam dəyərlərinin və mədəniyyətinin düzgün anlaşılması əsrlər boyu davam edib və bu mövzu XIX əsrin II yarısından başlayaraq XX əsrin əvvəllərində də daha sistemli araşdırılıb, ictimai düşüncəyə öz təsirini göstərə bilib. Çünki, XX əsrin əvvəllərinin Azərbaycan ziyalıları dini dəyərlərlə milli xüsusiyyətləri və dünyəvi baxışları özündə üzvi şəkildə birləşdirən yaradıcı şəxsiyyətlər olub-lar. Vaxtilə böyük mütəfəkkir Əlibəy Hüseynzadənin yazdığı kimi, “Avropa qiyafətli, İslam ümmətli, türk millətli” bir dəyandır. Bu şəxsiyyətə əsaslı şəkildə fərqləndirməyin mahiyyətini ortaya qoyub dini baxışlar haqqında obyektiv qənaətləri cəmiyyətə çatdırıa bilər. Təəssüf ki, bir çox Avropa ölkələrində törədilən islamofobiya hallarına qarşı o ölkələrin yazıçıları və alimlərinin reaksiyası hələ ki yox dərəcəsindədir. Çox hallarda süni şəkildə yaradılan dinlərə qarşıdurmalar, “müsəlman kütləsi” anlayışı, acınacaqlı miqra-siya axınları və buna qarşı mübarizə özünün real bədii ədəbiyyatını, kinofilmi yaratmayıb. Hər kəs bu fikirdəndir ki, müsəlman dünyasındakı dini radikalizmin də mahiyyətində savadsızlıq, mədəni gerilik, maarifsiz-lik dayanır. Bu səbəbdən də, elm və təhsilin sözügedən istiqamətdəki ilkin missiyası İslam həmrəyliyi ideya-sının yeni elmi mənbələr üzrə təhlil edilməsi, müasir ədəbiyyat, incəsənət nümunələrinin yaradılması üçün möv-zu vermasıdır. Eyni zamanda, İslam həmrəyliyinə bir ideyasının təbliğinin uğurla nəticələnməsi və inkişafı üçün müəyyən olunmuş konkret məqsədlərə nail olunması da lazımdır. Bunun üçün İslam maarifçiliyini və mədəniyyətini dünya ictimaiyyətinə olduğu kimi çatdırmaq, məzhəblərarası əqidə, ictimai və siyasi sahələrdə mədəni əlaqələr möhkəmləndirmək və bu yolla müştərək anlaşmanın yol-larını tapmaq, şəriət məsələləri ilə bağlı normayaratmada və fikir müxtəlifliyinin ortaya çıxmasında elmi araşdırmanın rolunu düzgün qiymətləndirmək, məzhəblər arasın-da yaranan qərəzliliyi və şübhələri, həmçinin yayılan şayiələri dəf etmək və s. həyata keçirmək məqsədə müvafiq olar. Antiislam qüvvələrinin təqdim etdikləri kimi burada əsas məqsəd İslam dinində olan məzhəbləri birləşdirmək deyil, onların birgə sülh içində mövcud olmasına nail olmaq və məzhəbsizlik kimi yeni bir cərəyanın yaranmasına imkan verməkdir ki, bu da ən uyğun və real mövqedir.

Sosial araşdırmalardan da bəlli olduğu kimi, elmsizlik istər ümumi müsəlman dünyasında, istərsə də məzhəblər daxilində dini

zəmində çoxlu münaqişələrə səbəb olur. Müsəlman cəmiyyətlərini idarə edənlər arasında və sırası müsəlmanlarda məlumatsızlığın özü belə zərərli-dir. Bir çox hal-larda məlumatsızlıq və ya yanlış məlumatlara malik olmaqla xoşagəlməz təəssübkeşliyə, müsəlman cəmiyyətlərində vəhdətin və həmrəyliyin pozulmasına gətirib çıxarır. Elmsizlik və siyasi məqsədlərə çatmaq uğrunda mübarizə heç də keçən əsrlərə məxsus hal və hadisə deyildir. Bir məzhəbin digər məzhəb haqqında tam və dolğun məlumatlara malik olmaması, yalan və təhrif olunmuş fikirlərə malik olması onların hər hansı dini məsələdə ortaq məxrəcə gəlməsinə mane olur və bu İslam həmrəyliyinə böyük mənfi təsir göstərirdi. Bəzən eyni məzhəb sahibləri belə biri digərinə silah qaldı-rır. Elmi masalarda həll edilməli olan məsələləri döyüş meydanında həll etmək istəyənlər vardır.

Göründüyü kimi, bu gün İslam həmrəyliyi ideyasının təbliğinə çox böyük ehtiyac yaranıb. Bu işdə isə elmin və təhsilin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. İslam dünyasında birliyin, həmrəyliyin möhkəmlənməsi, qarşıdurmaların aradan qaldırılması üçün Azərbaycan cəsarətli bir addım atıb. 2017-ci ilin “İslam Həmrəyliyi ili” elan edilməsi özlüyündə dünyaya ölkəmizin simasında həmrəy İslam cəmiyyəti modelini təqdim edəcək. Sırr deyil ki, hazırda dini qurumlarla ziyalıların, alimlərin və yazıçıların həmrəyliyinə Azərbaycan modeli vardır. Qafqaz Müsəlmanları İdarəsində Elmi-Dini Şüranın tərkibində tanınmış din xadimləri ilə yanaşı, adlı-sanlı alimlərin də təmsil olunması, birgə fəaliyyətə bu həmrəyliyin əyani nümunəsidir. Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin apardığı dini maarifləndirmə tədbirlərində Azərbaycan ziyalılarının geniş tərkibdə iştirakı cəmiyyətə İslam mədəniyyətini, dini dəyərlərin əsl mahiyyətini çatdırmaqda mühüm rol oynayır. Bundan başqa, AMEA-nın Fəlsəfə İnstitutunda “Din fəlsəfəsi və islamşünaslıq” şöbəsinin yaradılması problemə daha dərin elmi münasibəti meydana çıxarmağa imkan verəcək.

Bir sözlə, “İslam Həmrəyliyi ili” beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini müsəlman dünyasının mənəvi zənginliyinə, İslam sivilizasiyasına doğru yönəldəcək. 2017-ci il dünya dövlətlərinin İslam ölkələri ilə dialoqu və həmrəyliyinə layiqli töhfələr verə biləcək. “İslam həmrəyliyi” çağırışı geniş mənada beynəlxalq aləmdə dialoq və həmrəylik anlayışlarını real hərəkətə çevirəcək. IV İslam Həmrəyliyi Oyunları isə “İslam Həmrəyliyi ili”nin zirvə toplantısı funksiyasını yerinə yetirəcək. Naxçıvan şəhərində 2018-ci ildə “İslam Mədəniyyətinin Paytaxtı” kimi böyük hadisəyə layiqli səviyyədə ev sahibliyi etməsi üçün həyata keçiriləkdə olan tədbirlər, mühüm hazırlıq işləri “İslam Həmrəyliyi ili”nin hadisələri olacaq. Bütün bunların fonunda müstəqil Azərbaycan Həmrəylik, Birlik, Əməkdaşlıq hərəkətinin əsas hərəkətverici qüvvəsinə çevriləcək. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin “İslam Həmrəyliyi ili” haqqındakı sərəncamı isə müasir dünyada həmrəylik idealla-rına böyük sədaqət nümunəsidir.